

NEMES SZILVIA

FIKTÍV KÖLCSÖNSZERZŐDÉSEK AZ AGORANOMOSOK GYAKORLATÁBAN

A BGU I 189 minősítési kérdése

A görög jogon alapuló hellenisztikus Egyiptom szerződési gyakorlatában a halasztott adásvételi szerződések egy sajátos konstrukciójaként emlegetik az ún. fiktív kölcsönszerződéseket. Amíg a római jog jól ismert ún. konszenzuálszerződéseiről, ekként az adásvételről (*emptio venditio*), ahol a halasztott adásvételi konstrukciók is peresíthetők, addig a görög jog mindvégig megmaradt a készvételnél, és ehhez képest csak pótlólagos megoldásokat alkalmazott. Ezen megoldások egyikét jelentették az ún. fiktív kölcsönszerződések (*συγγραφή δαρείου*), amelyeknél – miként Fritz Pringsheim hangsúlyozza – amennyiben az eladó meghitelezte a vevőnek a vételárat, és az adásvételt kölcsönnek „álcázta”, a vétel alapján nem, de a kölcsön alapján perelhet. Több dokumentum is fennmaradt, amely ezt a gyakorlatot tanúsítja, ugyanakkor a legújabb papirologiai kutatások eredményeként ezen okiratok közül némelyek felülvizsgálatra szorulnak a tekintetben, hogy milyen szerződést is tartalmaznak.

Kulcsszavak: *fides*, *πίστις*, „civilis” *causa*, fiktív kölcsönszerződés, *ὕπαλλαγμα*

Sine pretio nulla venditio est: non autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis habitam emptionem – olvashatjuk Ulpianusnál (D. 18, 1, 2, 1) a közismert sorokat,¹ amelyek éppen az adásvétel ún. konszenzuálszerződés-jellegét hangsúlyozzák szemben a valamilyen reál elemet igénylő szerződésekkel,² mint például a kölcsönnel, ahol a *numeratio* nélkül nem jöhet létre a szerződés. Ennek kapcsán merül fel gyakran az ókori hitelszerződések kérdése, amelyekről többnyire az adásvételi szerződéssel összefüggésben beszélhetünk. Ugyanakkor a modern rendszerezés alapján két különböző szerződési konstrukciót említhetünk: egyrészt a vételár-hitelezés mellett megkötött

¹ „Vételár nélkül nincs adásvétel: azonban nem a vételár leszámolása, hanem a megegyezés teszi teljessé az adásvételt írásba foglalás nélkül is.” A közismert mondat szakirodalmához a teljesség igénye nélkül lásd Földi A. – Hamza G.: A római jog története és intézményei. Budapest 2019²³. 513 skk.; M. Kaser: Das römische Privatrecht. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht. München 1971². 550; M. Kaser – R. Knütel: Römisches Privatrecht. München 2014³. 242 sk. A hazai szakirodalomban újabban lásd Jusztinger J.: A vételár az ókori római adásvételnél. Budapest – Pécs 2016. 40 sk. A fragmentummal kapcsolatban a hazai szakirodalomban Siklósi hívja fel a figyelmet a *nulla* melléknév értelmezésének problematikájára, ti. hogy pusztán nyelvtani alapon nem dönthető el, hogy nemlétező vagy érvénytelen szerződésre utal-e a jogtudós. Ugyanakkor a szerző álláspontja szerint, mivel a jogügylet esszenciális eleméről van szó, itt inkább nemlétezőnek kell tekinteni a vételt. A témához részletesen Siklósi I.: A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban. Budapest 2014. 94³³⁰; továbbá Földi – Hamza: i. m. 392¹⁰.

² *Est autem emptio iuris gentium, et ideo consensu peragitur et inter absentes contrahi potest et per nuntium et per litteras.* (Paul. D. 18, 1, 1, 2). Az ókori adásvételi konstrukció mint az egyik leggyakrabban alkalmazott szerződéstípus az antikvitásban, a római jogban a *ius gentium* intézményeként a Paulus által ismertetett módon formátlanul, pusztán megállapodással jött létre, nem igényelte sem ünnepélyes szavak elhangzását, sem dologátadás megtörténének igazolását. Ehhez lásd még a következő jegyzetben ismertetett szakirodalmat.

adásvételi szerződést (a német jogi terminus technicusszal *Kreditkauf*), valamint a szállítási szerződést (német terminológiával *Lieferungskauf*). A római jogban a *bonae fidei acti*ók, az *actio empti* és *venditi*, biztosította mind a készvétel, mind ezen halasztott adásvételi konstrukciók peresíthetőségét.³

Ezzel szemben a görög jog alapvetően mindvégig megmaradt a készvételnél,⁴ és csak pótlólagos megoldásokat alkalmazott az ettől eltérő helyzetekben.⁵ A készvétel-jelleget tovább erősítette az a tény, hogy az adásvételi szerződés mint dologátadással létrejövő reálszerződés létezett a görög *polis*ok, majd ezt követően a hellenisztikus Egyiptom szerződési gyakorlatában.⁶ Éppen ezért a halasztott adásvételi konstrukciókat a görög jog elutasítóan kezelte, nem biztosított δίκη-t a felek számára, ahogy ezt a filozófiai művekben is tetten érhetjük, így az alábbi Theophrastos-fragmentumban is: Πότερον δὲ ἕως ἄν κομίσηται κύριον εἶναι τοῦ κτήματος; οὕτω γὰρ οἱ πολλοὶ νομοθετοῦσιν· οἷ ὥσπερ Χαρώνδας καὶ Πλάτων; οὗτοι γὰρ παραχρήμα κελεύουσι δίδοναι καὶ λαμβάνειν, ἐὰν δὲ τις πιστεύσῃ, μὴ εἶναι δίκην αὐτὸν γὰρ αἴτιον εἶναι τῆς ἀδικίας.⁷

Ahogy a Theophrastos-fragmentum is jól mutatja, ha a felek között a bizalom szerepet játszott, a gyakorlat nem volt egységes a görög *polis*okban. Platón és Charóndas véleményén alapulva⁸ Theophrastos azon az állásponton van, hogy ha a bizalom szere-

³ Kaser: i. m. (1. jegyz.) 550 és 556 sk.; Kaser – Knütel: i. m. (1. jegyz.) 245 sk.; A. Guarino: Diritto privato romano. Napoli 2001². 797 skk.; A. Burdese: Manuale di diritto Privato Romano. Torino 1993⁴. 451; P. Voci: Istituzioni di diritto romano. Milano 2004⁶. 442; Földi – Hamza: i. m. (1. jegyz.) 512 skk.

⁴ Az egyszerűség kedvéért a görög jog megjelölést használom, amelyen az ókori görög *polis*ok jogára hivatkozom, valamint az ezen joggyakorlat által befolyásolt hellenisztikus egyiptomi görög jogra kívánok utalni. A kérdést részletesen lásd többek között H.-A. Rupprecht: Recht und Rechtsleben im ptolemäischen und römischen Ägypten. An der Schnittstelle griechischen und ägyptischen Rechts 332 a.C.–212 p.C. Mainz 2011. 15.

⁵ A kérdéshez részletesen lásd a szakirodalomban Jakob É.: Risikomanagement beim Weinkauf. München 2009. 154; Jakob É.: „Praedicere” und „cavere” beim Marktkauf. München 1997. 62.

⁶ Hamza Gábor hívja fel rá a figyelmet, hogy a római hódítást követően az egyiptomi szerződési gyakorlatban addig reálszerződésként létező görög μίσθωσις (bérleti szerződéses konstrukció) reálkarakterét mind jobban elvesztve konszenzuálszerződéssé vált. Lásd Hamza G.: Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek. Budapest 1998. 180 sk. Az nem bizonyított, hogy ugyanez a folyamat az adásvételi szerződésnél is lejátszódhatott-e vagy sem.

⁷ Stobaios: *Anthologion* 44, 22 (Theophrastos): „Kérdés, vajon amíg meg nem fizetik az árat, tulajdonosa-e az adó vagyontárgynak? Így rendelkezik ugyanis a legtöbb törvényhozó. Vagy úgy kell, mint Platón és Charóndas mondja? Ezek ugyanis úgy rendelkeznek, hogy az eladásnak és az átvételnek azonnal kell végbemennie, ha pedig valaki bízna a másik félben, nincs joga perelni, mert maga volt az oka a sérelemnek.” A fordításnál Ritoók Zsigmond fordítását vettem alapul, kisebb módosításokkal: *Ritoók Zs.* (szerk.): Régi görög hétköznapiok. Szemelvények a görög művelődés forrásaiból. Budapest 1999. 74.

⁸ Cohen jegyzi meg, hogy a hitelszerződések ezen konstrukciói annyira elterjedtek lehettek Athénban, hogy Platón a gyakorlatot és a csak a hasznukat leső kereskedőket igen csak elítélve (cf. Platón *Resp.* 371c; *Prot.* 347c; *Plt.* 289e) javasolta az ideális állam leírásában, hogy valamennyi készvétel körén kívül eső kereskedelmi ügyletet tiltsanak meg. Lásd E. Cohen: *Commercial Law*. In: *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Eds. M. Gagarin – E. Cohen. Cambridge 2005. 294. Vö. *Lg.* 849e–850a: τῶν δὲ ἄλλων χρημάτων πάντων καὶ σκευῶν ὀπίσσων ἐκάστοις χρεία, πωλεῖν εἰς τὴν κοινὴν ἀγορὰν φέροντας εἰς τὸν τόπον ἕκαστον, ἐν οἷς ἄν νομοφύλακες τε καὶ ἀγορανόμοι, μετ’ ἀστυνόμων τεκμηράμενοι ἔδρας πρεπούσας, ὄρους θῶνται τῶν ὀνίων, ἐν

pet játszik (ἐὰν δὲ τις πιστεύσῃ), akkor a görög jog kizárja a perlési lehetőséget (μὴ εἶναι δίκην). Továbbá Aristotelés *Nikomachosi etikájában* is hasonló véleményt találhatunk: δῆλον δ' ἐν ταύτῃ τὸ ὀφείλημα κοῦκ ἀμφίλογον, φιλικὸν δὲ τὴν ἀναβολὴν ἔχει διόπερ ἐνίοις οὐκ εἰσὶ τούτων δίκαι, ἀλλ' οἴονται εἶναι στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας.⁹

Aristotelés itt azt az esetet tárgyalja, amikor az egyik fél haladékat ad a szerződés teljesítésére, s ezen bizalmat egyfajta „baráti elemnek” tekinti (φιλικὸν δὲ τὴν ἀναβολὴν ἔχει), amely kizárja az ügyletből fakadó jogok bíróság előtti perlését. Itt, miként a Theophrastos-fragmentumban a πιστεύω ige, a πίστις főnév elsősorban a felek közötti kölcsönös bizalomra utal szűk értelemben, és nem annyira technikus, jogi értelemben szerepel a hitelezés aktusára utalván.¹⁰ A görög filozófusok munkáiban sokkal inkább etikai kérdésként merül fel a probléma, mintsem konkrét jogi kérdésként. A fenti forrásokban megfigyelhetjük, hogy a „bizalom” és az erre tekintettel adott haladék az, ami nem élvezett jogi védelmet a görög *polisok*ban. Jóllehet a görög *πίστις* jelenthet ’ügylethűséget’,¹¹ ez nem teljesen feleltethető meg a latin jogi nyelvben kialakult *bona fides* fogalmának.¹²

τοῦτοις ἀλλάττεσθαι νόμισμά τε χρημάτων καὶ χρήματα νομίματος, μὴ προέμενον ἄλλον ἐτέρω τὴν ἀλλαγὴν: ὁ δὲ προέμενος ὡς πιστεύων, ἐάντε κομίσῃται καὶ ἂν μὴ, στεργέτω ὡς οὐκέτι δίκης οὐσης τῶν τοιούτων περὶ συναλλάξεων. „Ami pedig a többi árut és eszközt illeti, amire csak egyeseknek szükségük van, azt eladhatják a piacra vive őket, arra a helyre, amelyet a törvények örei és a piacfelügyelők a városfelügyelőkkel együtt megállapítanak, elhatárolt helyeket tűzve ki minden egyes áru számára. Itt cseréljék be a pénzt áruért és viszont, nem halogatva a cserét. Mert aki bízva a másikban, elhalasztja azt (vagyis odaadja például a pénzt előre az áruért), nyugodjon bele, akár megkapja a járandóságát, akár nem, minthogy az ilyen csereügyletekből kifolyólag városunkban pernek helye nincs.” Kövendi Dénes fordítása.

⁹ Arist. *NE VIII 1162b 28–30* „...az ilyen természetű barátságban a tartozás mindig nyilvánvaló, s erről vita nem is lehet; viszont a haladék már barátságos érzelmre vall; ezért néhol az ilyen megegyezések nem is tartoznak a bíróság elé, mert azt tartják, hogy akik kölcsönös bizalom alapján baráti egyezséget kötnek, azoknak viselniük kell a következményeket.” Szabó Miklós fordítása.

¹⁰ Legtöbbször ezeknél a szövegeknél is hajlamosak a kutatók a technikus értelemben vett hitelezésre gondolni, azonban itt filozófiai szövegekről van szó. A fenti filozófiai szövegek értelmezéséhez lásd *Ph. Scheibelreiter: Der Kreditkauf im griechischen Recht. Grundlagen und Dokumentation des „fiktiven Darlehens”*. In: *Sale and Community. Documents from the Ancient World. Individuals Autonomy and State Interference in the Ancient World*. Ed. *Jakab É.* Triest 2015. 181–211, továbbá *F. Pringsheim: Greek Law of Sale*. Weimar 1950. 132 sk.; *V. Arangio-Ruiz: La compravendita in diritto romano I*. Napoli 1956². 17 sk.

¹¹ *H. G. Liddel – R. Scott: Greek-English Lexicon with a Revised Supplement*. Oxford 1996². A *πίστις* legszűkebb értelemben ’másba vetett bizalom’, ’hűség’ (először Hésiodosznál található meg: *πίστιες καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας Op. 372; πίστει χρήματ' ὄλεσσα, ἀπιστίη δ' ἐσάωσα Thgn. 831*). Szubjektív értelemben is ’jóhiszeműség’, ’szótartás’, ’becsületesség’ (miként az megtalálható Hésiodosznál [*Thgn. 1137*]); ugyanígy a következő kifejezésben *καλῆ π.*, ami a latin *bona fide* kifejezésnek felel meg (cf. *PG nom.* 180 [A.D. 2nd cent.]). Kereskedelmi kontextusban ’hitelezés’ értelemben is (e. g. *π. τοσοῦτων χρημάτων ἐστὶ τιμὴν παρά τισι ἄντι πέντην hitelezett nekik, D. 36, 57*). A szó jelentéséhez a papiruszok kapcsán lásd *J. L. Alonso: One en pistei, Guarantee Sales, and Title-Transfer Security in the Papyri*. In: *Symposion 2015. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. Eds. *D. F. Leão – G. Thür.* Wien 2016. 121–192. kül. 162 sk.

¹² *Jakab Éva* emeli ki ezzel összefüggésben a *pacta servabo* praetori edictumban nevesített követelményt mint jogpolitikai követelményt, amelyet a praetor imperiumánál fogva igyekezett betartatni magánszemélyek között. Ugyanakkor a *στέργειν* kifejezés utal arra is, hogy a felek között a megállapodásokat a hűségre tekintettel kellett betartani. Lásd *Jakab É.: Bemerkungen zur Vertrauenshaftung im altgriechischen Recht*. In: *Symposion 1993. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. Ed. *G. Thür.* Köln 1994. 194.

Így a római jogban kialakult ún. objektív *bona fides* fogalma és az erre alapított perjogi igények¹³ még hiányoztak a görög jogból.

A római jogban ugyanakkor éppen az objektív *bona fides* kategóriája biztosította a jogi kikényszeríthetőségét az ilyen adásvételi szerződéseknél az ún. *bonae fidei actiók* segítségével, amelyek *formulájába* a praetor felvette a *quidquid dare oportet ex fide bona* klauzulát.¹⁴ A római jog ún. konszenzuálszerződéseinél, ahol a felek megállapodásukat kölcsönösen a *fidesre* alapították, az objektív *bona fides* (itt 'ügylethűség') elve és a *bonae fidei actiók* garantálták a peresíthetőséget.¹⁵ Sokat vitatott kérdés azonban az ún. „civilis” *causa* kérdése éppen a konszenzuálszerződéseknél.

Iuris gentium conventiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones. Quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio venditio, locatio conductio, societas, commodatum, depositum et ceteri similes contractus. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. Ut puta dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi ut aliquid facias: hoc συνάλλαγμα esse et hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto recte Iulianum a Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum, ut Pamphilum manumittas: manumisisti: evictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem a praetore dandam: ille ait civilem incerti actionem, id

A *ius gentium* bizonyos megegyezései kereseteket eredményeznek, bizonyosak kifogásokat. Amelyek kereseteket eredményeznek, azokat nem ezen a néven, hanem nevesített szerződésként hívjuk: ahogy az adásvételt, a római bérletet, a társasági szerződést, a haszonkölcsönt, a letétet és a többi hasonló szerződést. De ha nem is öntenék (a felek) más, nevesített szerződésbe akarataikat, és mégis fennforogna *causa*, akkor is kötelelem keletkezik, ahogy Aristo kifinomultan feleli Celsusnak. Gondold el, hogy neked adtam egy dolgot, hogy egy másikat adj nekem, adtam, hogy megtegyél valamit: ez a συνάλλαγμα és innen civiljogi kötelelem keletkezik. És ezért vélem úgy, hogy helyesen cáfolja meg Iulianust Mauricianus az alábbi kérdésben: neked adtam

¹³ Földi A.: A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig. Budapest 2001. 13.

¹⁴ Lásd Kaser – Knütel: i. m. (1. jegyz.) 196–197; M. Kaser – K. Hackl: Das römische Zivilprozessrecht. München 1996². 153 sk.; Kaser: i. m. (1. jegyz.) 486 sk.; F. Wieacker: Römische Rechtsgeschichte I. München 1988. 449sk.; Arangio-Ruiz: i. m. (10. jegyz.) 206; Voci: i. m. (3. jegyz.) 354 sk.; Bessenyo A.: Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében. Budapest – Pécs 2003³. 423 skk. Jelen klauzulához részletesen lásd Földi: i. m. (13. jegyz.) 15; valamint Földi – Hamza: i. m. (1. jegyz.) 176 sk.

¹⁵ Kezdetben az *oportet ex fide bona* kitétel nem általános zsinórmértékként értelmezhető, hanem kizárólag a kötelezettség jogalapját jelentette, tekintettel arra, hogy a *bona fides*en alapuló keresetek civiljogi jogalappal nem rendelkeztek. A préklasszikus kortól kezdve a *bona fides* az adott jogviszony elbírálásának általános zsinórmértékeként jelentkezett, így a szerződések esetében az ügylethűség a rómaiaknál magától értetődő fogalommmá vált. A kérdés azonban igen vitatott a szakirodalomban, az említett álláspontot képviseli Kunkel, Kaser, Beck, ugyanakkor ellentétes állásponton van Lombardi, Carcaterra, Wieacker, akik elvetik azt az elméletet, hogy az *ex fide bona* kitételnek jogalap-jelleg lenne tulajdonítható. A vitát ismerteti Földi: i. m. (13. jegyz.) 14–17.

est praescriptis verbis sufficere: esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, unde haec nascitur actio. (...) Sed cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem: igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem.

(Ulp. D. 2, 14, 7 pr. 1 és 4)

Stichust, hogy Pamphilust szabadítsd fel; te felszabadítottad, majd Stichust elperlik. Iulianus írja, hogy a praetornak *in factum acti*ót kell adnia: ő azt mondja, hogy *incerti actio civilis*¹⁶ jár, azaz elegendő a *praescriptis verbis acti*¹⁷ (a megegyezés alapján): ugyanis szerződés keletkezik, amit Aristo *συνάλλαγμα*-nak mond, és ez alapján jár a kereset. (...) De ha semmilyen *causa* nem forog fenn, bizonyos, hogy ilyenkor a megegyezésből nem jöhet létre kötelem: így tehát a pusztá megállapodás nem keletkeztet kötelmet, hanem csak kifogást.

A fragmentumban szereplő *causa*, a peres eljárás megindításának feltétele, amit a hazai római jogi irodalom *civilis causaként* is ismer,¹⁸ jól láthatóan mutatja, hogy ezen kritérium megléte még az önmagában nevesítetlen megállapodásokat is peresíthetővé tette, ugyanakkor hiánya a kereset kibocsátásának megtagadását eredményezte. A *pacta sunt servanda* elvet nem ismerő¹⁹ római jogban ugyanis az egyszerű, formák nélkül megkötött *pactumok* (*nuda pacta*) peresíthetetlenek voltak, és csak a *contractus* rangjára emelt jogügyletek, illetve az ún. peresíthető *pactumok* rendelkeztek *actió*val.²⁰ A *conventi*ón²¹ alapuló szerződések esetében mindig valamilyen többletet kívánt meg a római jog *civilis causaként* a peresíthetőség biztosítására. Ez legtöbbször ünnepélyes alakításokban²² vagy ún. dologátadásban²³ nyilvánult meg, de éppen a konszenzuálszerződéseknel a *civilis causa* kérdése nem annyira egyértelmű,²⁴ hiszen ezen szerződéseknel

¹⁶ A Marton Géza által így kategorizált keresetekhez lásd *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 177.

¹⁷ *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 506 skk.

¹⁸ Mindazonáltal a fenti forrás az egyetlen bizonyíték a *civilis causa* létezésére, amiből jól kitűnik, hogy a *civilis* jelző nem forrásszerű, sokkal inkább a modern római jog oktatásában megszokott kifejezés. Lásd ehhez *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 474 sk.

¹⁹ *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 589².

²⁰ *Kaser*: i. m. (1. jegyz.) 486sk.; *Kaser – Knütel*: i. m. (1. jegyz.) 189 skk. és 225 skk.; *Burdese*: i. m. (3. jegyz.) 487 skk.; *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 474 skk.

²¹ ...*nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conventionem* (Ped. apud Ulp. D. 2, 14, 1, 3); *contractus enim legem ex conventionem accipiunt* (Ulp. D. 16, 3, 1, 6). Ehhez lásd *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 474; *Kaser – Knütel*: i. m. (1. jegyz.) 226; *Burdese*: i. m. (3. jegyz.) 487 skk.

²² Legtöbbször ünnepélyes szavak elmondását igénylő verbálszerződések (*stipulatio*) vagy mérlegtartó közreműködését igénylő *per aes et libram* kötött szerződések (*mancipatio, nexum, fiducia*) jelentették ezen alakításokat. Lásd *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 474 sk.; *Kaser – Knütel*: i. m. (1. jegyz.) 225 sk. és 236 sk.

²³ Négy nevesített szerződésnél (kölcsön, haszonkölcsön, letét és zálogszerződés), valamint több ún. névtelen szerződésnél a peresíthetőség alapja formátlan dologátadás volt. Lásd *Földi – Hamza*: i. m. (1. jegyz.) 474; *Kaser – Knütel*: i. m. (1. jegyz.) 225 skk.

²⁴ Ehhez lásd *H. Honsell – Th. Mayer-Maly – W. Selb*: *Römisches Recht*. Berlin 1987⁴. 305 és 305³.

csak a formátlan *consensus* köti a feleket. Valamennyi konszenzuális szerződés *bonae fidei contractus* lévén a *bonae fidei* keresetek segítségével vált kikényszeríthetővé a klasszikus római jogban.

A német szakirodalomban Wolfgang Kunkel,²⁵ a hazai szakirodalomban Földi András hívja fel arra a figyelmet, hogy a *bonae fidei* keresetknél a formulában szereplő *oportet ex fide bona* klauzula kezdetben kizárólag a követelés jogalapját jelentette, majd a klasszikus korszakban egy következő fázisként a *fides* szerződési jogviszonyokban a tisztesség, korrektség általános zsinórmértékének szerepét is betöltötte.²⁶

Ezen nézethez képest, a görög filozófusok műveiben leírtak analógiájára úgy vélem, hogy a *fides* ebben a vonatkozásában, éppen az ilyen bizalmi jellegű ügyleteknél, mint a halasztott adásvétel, sokkal inkább a 'bizalom' jelentéssel rendelkezhetett. Az ilyen konstrukciók a római jogban is a felek közötti kölcsönös bizalmon (*fides*) alapuló peresíthető szerződések voltak, ahol a *civilis causát* a *fides* (bizalom) jelentette. A római jog *fidese* és a görög jog πίστις-e a halasztott adásvétel esetében egyaránt a bizalomra utal, de míg a római jogban erre lehetett peres igényt alapítani, addig a görög jog ezt kizárta.

A római jog és a görög jog 'bizalomra' utaló két *terminus*ában mutatkozó különbségnek még egy következménye érdemel itt említést, nevezetesen a szerződéses felelősség kérdése. A római jogban az adásvételi szerződések esetében a felelősség mértéke a *bona fidei* szerződéseknél megszokott módon alakul.²⁷ Az *emptio venditio* esetében, a klasszikus kori szabályoknak megfelelően a vevő mint érdekelt adós *culpa levisért*²⁸ felelt, míg az eladó esetében a felelősségi fokozat kapcsán több nézet is kialakult a szakirodalomban. Max Kaser szerint az eladó mint érdekelt adós csak bizonyos esetekben felelős *culpáért*,²⁹ jóllehet Arangio-Ruiz álláspontja szerint felelőssége csak a *dolusra*, a szándékos szerződésellenes magatartásra terjed ki, amit a források is támogatnak.³⁰ Mindazonáltal meghatározott esetekben az eladó felelőssége kiterjedt a *custodiára* is.³¹

²⁵ W. Kunkel: „Fides” als schöpferisches Element im römischen Schuldrecht. In: FS Paul Koschaker II. Weimar 1939. 5 skk.; P. Jörs – W. Kunkel – L. Wenger: Römisches Recht. Berlin – Göttingen – Heidelberg 1949³. 164 sk. és kül. 165¹², továbbá Kaser: i. m. (1. jegyz.) 484 skk.

²⁶ Földi: i. m. (13. jegyz.) 14; Kunkel: i. m. (25. jegyz.) 10 skk.; Kaser – Knütel: i. m. (1. jegyz.) 192 sk.; Kaser: i. m. 484 skk.; Wieacker: i. m. (14. jegyz.) 505 sk.

²⁷ V. Arangio-Ruiz: Responsabilità contrattuale in diritto romano. Napoli 1933². 32 sk.

²⁸ Kaser: i. m. (1. jegyz.) 551; Kaser – Knütel: i. m. (1. jegyz.) 246; A. Guarino: Diritto privato romano. Napoli 2001¹². 810 skk.

²⁹ Kaser: i. m. (1. jegyz.) 551.

³⁰ Arangio-Ruiz: i. m. (10. jegyz.) 245 skk.

³¹ A klasszikus római jog szabályai szerint a vevő mint ún. érdekelt adós *culpa levisért* felelt, de az eladó esetében vitatott a kérdés. Ahogy René Robaye megjegyzi, vannak szerzők, akik *custodia* felelősségről beszélnek, mások csak *dolusról* (lásd Arangio-Ruiz: i. m. [10. jegyz.] 245 skk.; Arangio-Ruiz: i. m. [27. jegyz.] 34 sk.), megint mások *culpáért* (lásd Kaser: i. m. [1. jegyz.] 551) és *diligentiáról*. Továbbá vannak, akik az egész problémát a veszélyviselési szabályok körében ismertetik. A kérdéshez lásd R. Robaye: L'obligation de garde: essai

Ugyanakkor a görög jogon alapuló joggyakorlatban, épp a *bona fides* koncepciójának hiánya miatt, e kifinomult felelősségi rendszer hiánya³² és korlátlan felelősség figyelhető meg Rafael Taubenschlag szerint,³³ aki csak egyetlen kivételt említ ez alól egy szállítási szerződéssel összefüggésben. Taubenschlag hozzátéveszi, hogy a római jogból ismert fokozatok, így a *culpa* vagy *custodia* említése bérleti és társasági szerződésekben is csak az V–VI. századtól figyelhető meg.³⁴ Ezt az elméletet legújabban José Luis Alonso kérdőjelezi meg bizonyos szerződéstípusok esetében, mint amilyen a letéti vagy bérleti szerződés. Alonso szerint abszolút helytállási kötelezettséget eredményező korlátlan felelősségről csak az olyan szerződéseknel beszélhetünk,³⁵ amelyeknél az ügylet természete ezt indokolja, így kölcsönszerződések és pénzletét (ún. rendhagyó letéti szerződés) esetén.³⁶ Mindazonáltal Alonso a következtetéseit bizonyos szerződések, nevezetesen bérleti és letéti szerződések vizsgálata kapcsán vonja le. Ugyanakkor az adásvételi, még konkrétabban a szerződési gyakorlatban kialakult halasztott adásvételi konstrukciók kapcsán a felelősségi kérdések továbbra is tisztázatlanok. Feltehetőleg az ilyen konstrukciónál alkalmazott szerződéstípus függvénye, illetőleg a szerződés tárgyának függvénye lehet, hogy a felek milyen mértékű felelősséggel tartoznak. Ugyanakkor ezen esetekben az sem egyszerű kérdés, hogy milyen ügylettel állunk szemben, mivel a halasztott adásvétel peresíthetlensége miatt vegyes szerződésekkel találkozunk a gyakorlatban.

sur la responsabilité contractuelle en droit romain. Brussels 1987. 343; *Siklósi I.*: Quelques remarques sur la responsabilité de la «custodia» en droit privé romain classique. *Revista internacional de derecho romano* 15 (2015) 223 skk.; *Kaser – Knütel*: i. m. (1. jegyz.) 246; *Guarino*: i. m. (28. jegyz.) 810 skk.

³² Hamza Gábor jegyzi meg, hogy a hellén jogban ismeretlen az a nézet, amely szerint az önként vállalt kötelezettség teljesítésének elmaradásából származó felelősség alapját a szerződő felek *consensusa* képezné. (Itt említem meg, hogy a szakirodalomban mai napig uralkodó az a Wolff-féle felfogás, miszerint aki egy vállalt kötelezettséget nem teljesít, meghíúsítja partnerének az ellenteljesítés reményében vállalt vagyoni „áldozatához” kapcsolódó célját [ún. Zweckverfügung-elmélet], lásd *H.-J. Wolff*: Zur Bedeutung der altgriechischen Rechtsgeschichte für die Rechtswissenschaft. In: *Xenion*: FS Zepos. Athen – Freiburg – Köln 1973. passim). Wolff nyomán *Hamza*: i. m. (5. jegyz.) 132 hozzátéveszi, hogy a kötelmi jogi felelősség alapvetően deliktualis jellege valószínűleg azért maradhatott fenn, mert a hellén gondolkodók nem elemzik behatóan a szerződésalkötés folyamatát, ennél fogva szerződési keresetekkel sem találkozunk, csak deliktualis büntető keresettel (diké blabés).

³³ Ahogy *R. Taubenschlag*: *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri 332 BC – 640 AD*. Warsaw 1955². 316 írja: „Under Egyptian law the debtor is liable even if he fails to discharge his obligation on account of circumstances beyond his control. The same rule is followed in Greek law. This unrestricted liability is stressed in loans, deposits, leases and recepta nautarum. In all these cases the debtor is liable for casus and even for vis maior. The loan of pecunia traiectica adopted from ancient Greek law is an exceptional case. The lenders are liable only when they return safely back to Egypt.”

³⁴ *Taubenschlag*: i. m. (33. jegyz.) 317.

³⁵ Az elnevezés Taubenschlagtól ered, aki *restricted* és *unrestricted liability* megjelölést használ. A továbbiakban az előbbin értendő a klasszikus római jogból ismert *bonae fidei* szerződésekre jellemző felelősségi rendszer, utóbbiakra a *stricti iuris* szerződésekre jellemző, még a *vis maior* kockázatára is kiterjedő abszolút helytállás, az ún. eredményfelelősség.

³⁶ *J. L. Alonso*: Fault, Strict Liability and Risk in the Law of the Papyri. *The Journal of Juristic Papyrology* Suppl. 19 (2012) 48.

A görög jogban és az azon alapuló szerződési gyakorlatban ugyanis a már fent emlegetett hitelesség (német szakterminussal *Kreditfeindlichkeit*) oda vezetett, hogy a felek pótlólagos megoldások alkalmazására kényszerültek, amelyeket a papiruszokon fennmaradt szerződések hűen tanúsítanak.³⁷

A szakirodalomban Fritz Pringsheim ismerte fel, hogy minthogy az adásvétel szabályai nem tették lehetővé a peresíthetőséget, a legjobb megoldást a kölcsön szabályai jelentették.³⁸ Így az adásvételi szerződést Pringsheim szerint egy „fiktív kölcsön-szerződésnek” álcázták, amelynél, ha az eladó meghitelezte a vételárat a vevőnek, és a szerződést a kölcsönre jellemző formák használatával kötötték meg (az ún. συγγραφή δανείου),³⁹ akkor az eladó a vétel alapján nem indíthat pert, de a kölcsönokirat alapján igen.⁴⁰ Ez a jelenség akként is leírható, hogy a két szerződéstípus találkozásakor, kereset-jogi szempontból, a kölcsön mintegy „elnyelte” az adásvételt, azaz egy fiktív jogügylet okirata biztosítja a peresíthetőséget, miközben a valódi jogügylet alapján nem lehet pereskedni.⁴¹

Pringsheim és Wolff egyaránt utal arra, hogy ekként a Kreditkauf mintegy „gazdasági fenomenonként” bukkant fel a görög világban, mind a klasszikus korszakban, mind a hellenisztikus korszakban egyaránt megtalálható, tekintettel arra, hogy a görög gazdaság mindvégig megmaradt egy készvétel nélküli alapuló gazdaságnak.⁴²

Szintén halasztott adásvételi konstrukcióként jelentkezett a gyakorlatban a Lieferungskauf, tehát tulajdonképpen hitelezési céllal létrejövő szerződésről beszélhetünk, amely az előzőekben tárgyalt Kreditkaufnál abban tér el, hogy itt a vételár megfizetésre kerül sor a megállapodással egy időpontban, de az áru leszállítása csak később történik meg.⁴³ A Lieferungskaufot ezért szokás a Kreditkauf párjaként emlegetni, mivel itt is egyfajta hitelezéssel állunk szemben, csak ezúttal nem pénz a szolgáltatás tárgya, hanem valamilyen áru.⁴⁴ A két szerződés analógiája ugyanakkor az egyiptomi, helle-

³⁷ *Jakab*: Risikomanagement (i. m. [5. jegyz.] 154; *Jakab*: „Praedicere” (i. m. [5. jegyz.] 62.

³⁸ Ahogy *Pringsheim*: i. m. (10. jegyz.) 244 fogalmaz: „as the law of sale allowed no action for claiming the price, the best expedient was to take refuge in the law of loan.”

³⁹ *Pringsheim*: i. m. (10. jegyz.) 89; *Rupprecht*: i. m. (4. jegyz.) 15 és 33; *Cohen*: i. m. (8. jegyz.) 294 a következőképpen jellemzi az ilyen ügyletek főbb ismérveit: „Purchasers did pay the full price, but often with funds lent by sellers. Financing by the seller allowed the buyer to take immediate possession of the good. In turn, if the buyer did not repay the loan on the terms agreed, the seller was able to bring legal action to recover the sums advanced.”

⁴⁰ *Pringsheim*: i. m. (10. jegyz.) 89; *Rupprecht*: i. m. (39. jegyz.) 33.

⁴¹ *Pringsheim*: i. m. (10. jegyz.) 89 és 267. A szakirodalomban Herrmann hivatkozik arra, hogy a kölcsön mint a hellenisztikus jogok kötelezettségkeletkeztető megállapodásainak prototípusa állt a felek rendelkezésére, és alkalmas volt arra, hogy a felek a kölcsönön keresztül akarataikat megvalósítsák (*Geschäftszweck*). Lásd *J. Herrmann*: Papyri als Zeugen hellenistischer Rechtspraxis. In: *uö*: Kleine Schriften zur Rechtsgeschichte. München 1990. 134; *H.-J. Wolff*: Die Grundlagen des griechischen Vertragsrechts. ZSSR (Rom. Abt.) 74 (1957) 27; *F. Pringsheim*: Id quod actum est. ZSSR (Rom. Abt.) 78 (1968) 6 skk.

⁴² *Wolff*: i. m. (41. jegyz.) 29; *Pringsheim*: i. m. (10. jegyz.) 161 és 245.

⁴³ *Pringsheim*: i. m. (10. jegyz.) 296; *A. Jördens*: Kaufpreisstundungen. ZPE 98 (1993) 263 és 276; *W. Ernst*: Gattungskauf und Lieferungskauf im römischen Recht. ZSSR (Rom. Abt.) 114 (1997) 277; *B. Abatino*: L'«emptio venditio» di «res quae pondere numero mensura constant». Napoli 2006. 115.

⁴⁴ *Jördens*: i. m. (43. jegyz.) 263.

nisztikus görög jogban nem látható egyértelműen, mivel a Lieferungskaufnak megvolt a maga sajátos formulája,⁴⁵ míg a Kreditkauf tulajdonképpen egy kölcsönokirat szerződési formuláját alkalmazta. A Lieferungskauf esetében ugyancsak arra vezethető vissza a probléma, hogy a görög jog nem ismerte el a jövőbeli termés, gyümölcs adásvételét, így egyszerű adásvételi szerződés megkötése esetén nem volt perlési lehetőség.⁴⁶ Ennek megoldására a görög jogban gyakran egy bérleti szerződést hoztak létre, amiből rendszerint nem derült ki, hogy valójában csak egy adásvételre irányul a felek szándéka.⁴⁷ Ezeket a szerződéseket általában egy évre kötötték, tipikusan arra az időre, amíg a termés (például gabona, bor vagy olaj) előállításra került.⁴⁸ Legtöbbször bor-, valamint gabonaszállítmányokról kiállított okiratokkal találkozunk a provinciális praxisban.⁴⁹ A szállítási szerződések során tehát többnyire generikus a szolgáltatás az eladó részéről, ami rögtön meg is határozza a felelősséget, hiszen generikus szolgáltatás esetében mindig objektív helyállási kötelezettségről van szó, mivel nem egy konkrét dolgot, hanem egy meghatározott dologfajtaból ugyanolyan minőségűt és mennyiségűt kell teljesítenie. Az ilyen Lieferungskauf esetében a gyakorlatban megfigyelhető, hogy szintén a kölcsön alakításait alkalmazzák,⁵⁰ ugyanakkor a szakirodalomban Jakab Éva hívja fel a figyelmet arra, hogy az okiratok nem feltétlenül rejtett kölcsönről tanúskodnak, hanem sokkal inkább másfajta szerződéstípusok találkozásáról.⁵¹ Ezért néha nehezebb észrevenni egy Lieferungskaufot, mivel adott esetben sokkal inkább egy bérleti szerződésre hasonlít, mintsem adásvételre.⁵² Gazdaságilag az egyiptomi provinciális gyakorlatban a Ptolemaios-kortól kezdve szükség volt a Kreditkauf és a Lieferungskauf konstrukciójá-

⁴⁵ Jördens: i. m. (43. jegyz.) 276; Jakab É.: Kauf oder Darlehen? Lieferungskäufe über Wein aus dem römischen Ägypten. In: Proceedings of the 25th International Congress of Papyrology. Ann Arbor 2010. 343.

⁴⁶ Pringsheim: i. m. (10. jegyz.) 296; Jakab: i. m. (45. jegyz.) 340; Abatino: i. m. (43. jegyz.) 116.

⁴⁷ Pringsheim: i. m. (10. jegyz.) 298.

⁴⁸ Pringsheim: i. m. (10. jegyz.) 298.

⁴⁹ Jördens: i. m. (43. jegyz.) 272.

⁵⁰ Nagyon sok esetben csak egy nyugta maradt fenn a szerződésről, mely inkább egy kölcsön nyugtájának felel meg. Így például a *P. Heid. Inv. G 2191* szám alatt felvett Kr. e. 209. október 22-én keletkezett, Oxyrhynchusból származó gabonaszállítási szerződés: ...ἀπέχω / [παρὰ σοῦ] τιμὴν πυρῶν ἀρταβῶν / [πεντακ] οσίων χαλκοῦ δραχμῆς / [τρισηλί]ας, ἃς ἀπομετρήσω σοι / [ἐν τῇ Κα]ινῇ πυρὸν ἄρεστον... (Átvettem tőled 500 artabón búza vételárát, 3000 réz-drachmáni értékben, amelyet én vissza fogok fizetni neked megfelelő minőségű kainéi búzában...).

⁵¹ Jakab É.: Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a római birodalomban. Budapest 2011. 80¹¹.

⁵² Például a *P. Tebt. 379.* szám alatt Kr. u. 128-ban Tebtynisben felvett szerződés: ...πεπρακαμε σοι τὸν κατεσπαρμένον / ἐν τῆς ὑπαρχούσε[ς] ἡμῖν ἀρούρες πέντε / περὶ Θεογονεῖδα χόρτον εἰς κοπήν / καὶ ξηρασι[ί]αν τοῦ ἐνεστώτος τρισκαὶδεκάτου (ἔτους) κατὰ τὸ ἐπιβάλλον / ἡμῖν δ[ί]μιρον μέρος ὄν καὶ ἡμῖς / ἔσχομεν παρὰ τῶν προόντων / ἐν αὐτῷ γεωργῶν, ὧν καὶ τὴν συμπερονημένην τιμὴν ἀπέχομεν / ἐκ πλήρους καὶ βεβαίωσώμεν σοι ἀπὸ / δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν, πρὸς ἡμᾶς / ὄντων τῶν μέχρι τέλους μερισμῶν... (Eladtuk neked a mi vagonunkat képező 5 holdon elvetett gabonát a Theogoneidánál [fekvő telken] aratásra és szárításra ebben a 13. évben, tekintettel a ránk eső 2/3-os részre, amelyet mi is megkaptunk a telken dolgozó korábbi földművelőktől, és akiktől a vételárát, amiben korábban megegyeztünk megkaptuk teljes egészében, és garantáljuk neked a köz- és magánzavarástól egyaránt mentes búzát, mi magunk helyállunk a vállalt arányokig...). A bérlettel vegyes adásvételi szerződések római jogi szabályozásához részletesen *Pókecz-Kovács A.*: A szerződéstől való elállás az adásvétel mellékegyezményeinél a római jogban és továbbélése során. Pécs 2012. 80–81.

ra.⁵³ Az a gyakorlat, hogy a vételárral vagy áruval tartozó adós kötelezettsége egyfajta adósságlevélben (litterálaktus) került megfogalmazásra még a római jog hatása ellenére is, a császárkorban létező gyakorlat maradt az egyiptomi praxisban.⁵⁴

Egyiptom területén számos okiratot találtak, amelyek e gyakorlat meglétét bizonyítják. Elsőként Pringsheim kutatta behatóan ezen okiratok természetét, és mintegy 50 dokumentumot sorolt a halasztott adásvételi konstrukciók közé. Ezt a gyűjtést legújabbban, a Kreditkauf tekintetében, Philipp Scheibelreiter vizsgálta felül,⁵⁵ aki egyrésztől megkülönbözteti az olyan okiratokat, ahol bizonyosan fiktív kölcsönről van szó,⁵⁶ másrészt olyanokat, amelyeket Pringsheim ekként minősített, végül egy szélesebb kört is bevon harmadik csoportként, amelyek a szakirodalomban vitatott megítélésűek. A fiktív kölcsönszerződések esetében a szakirodalomban nem tisztázott, hogy hány dokumentum sorolható ebbe a körbe provinciánként; hogy az egyes provinciákon belül mely *agoranomosok*⁵⁷ által vezetett hivatalokban figyelhető meg ezen ügyleti megoldás gyakorlata; továbbá hogy ezen okiratok Pringsheim által ismertett konstrukciója mennyiben igazolható az egyes provinciákban, illetve az ilyen típusú okiratokat rendszerező adatbázisoknál a dokumentum minősítése is jelenleg kétséges.⁵⁸

⁵³ Ehhez képest a római jogban inkább azt tapasztalhatjuk, hogy az eladó, amennyiben hitelezte a vételárat, úgy inkább bizonyos, a „tulajdonjog fenntartására vonatkozó kikötésekkel” igyekezett biztosítani, hogy a vevő tartozását teljesítse. Ennek érdekében pedig a *lex commissoria* vagy foglaló kikötésével kötött adásvételi szerződést a vevővel. Emellett a másik megoldást az adásvétellel vegyes bérleti szerződések jelentették, ahol a bérleti díj biztosította a vételár megfizetését: így tulajdonképpen egy időben halasztott adásvételi szerződést kötöttek a felek. Ehhez lásd R. Zimmermann: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford 1996³. 276; Pókecz-Kovács: i. m. (52. jegyz.) 15, 61 és 82–83.

⁵⁴ *Jakab*: i. m. (45. jegyz.) 342; *Jördens*: i. m. (43. jegyz.) 263.

⁵⁵ *Scheibelreiter*: i. m. (10. jegyz.) 198. Továbbá még fiktív kölcsönnek minősíti a következő okiratokat is: *P. Oxy VI 914.* és *P. Oxy X 1320.*

⁵⁶ Ezek közé azokat a papiruszokat lehet sorolni, amelyeket Pringsheim és Rupprecht is fiktív kölcsönnek minősített, nevezetesen: *P. Cair. Zen. I 59001*; *BGU I 189*; *P. Rein. 7* és *P. Paris 8.* *Scheibelreiter*: i. m. (10. jegyz.) 198 még ide veszi a következő papiruszokat is: *P. München III, 52*; *P. Oxy. X 1281*; *P. Hamb. 32.* Ugyanakkor a szakirodalomban Andrea Jördens hívja fel rá a figyelmet, hogy mivel ezek az okiratok viszonylag kisszámúak, ezért bármilyen következtetés csak erre tekintettel vonható le. Lásd Jördens: i. m. (43. jegyz.) 264.

⁵⁷ A görög jog által megkövetelt nyilvánosság a jogügyletek létrehozásakor (a szerződés publikussá tétele a piactereken, hivatalos „hiteles helyeken”, hivatalnokok előtt, így például ἄγορανόμος vagy tanúk, illetve egy ún. συγγραφοφύλαξ közreműködésével kötött szerződések), amely felelősséget eredményez még akkor is, ha nem esküvel, hanem egy puszta ígérettel kötötték meg az ügyletet, szintén ebből a tényből következik. Ehhez lásd *H.-J. Wolff*: *Das Recht der griechischen Papyri Ägyptens in der Zeit der Ptolemäer und des Prinzipats II.* München 1978. 59; *Jakab*: „Praedicere” (i. m. [4. jegyz.]) 74–75.

⁵⁸ A jelenleg legszélesebb papirologiai adatbázis, a <http://papyri.info>, amely a DDBDP, HGV, APIS és DCLP adatainak rendszerezésével, a papiruszok szövegeinek pontos kritikai kiadásokhoz hű közlésével igyekszik valamennyi elérhető papiruszról információt adni (lásd <http://papyri.info/docs/about>), szintén a kritikai kiadásokban megfigyelhető minősítéseket alkalmazza, ami nehezen kereshetővé teszi az ilyen okiratokat, hiszen a fiktív kölcsönszerződések vagy kölcsön (összesen 685 dokumentum), vagy adásvétel (összesen 579 dokumentum) alatt rögzíti. A Lieferungskauf-jelleget jelzik (összesen 103 dokumentum), de itt is előfordul az ilyen konstrukció jellege miatt, hogy adott esetben adásvételi vagy bérleti szerződésnek (összesen 646 dokumentum) minősítik. Továbbá az adatbázisban is minősítés nélkül szereplő 16 414 tétel is rejthet ilyen konstrukciókat. Ezek összegzése és feltárása ugyanakkor nem képezi jelen tanulmány részét.

1–2. ábra. BGU I 174 + 189
(Kr. u. 7. – Arsinoítés)

A következőkben az eredetileg BGU I 189 alatt felvett, mind Pringsheim, mind Scheibelreiter által fiktív kölcsönként kategorizált szerződéssel fogok foglalkozni, amely a legújabb papirologiai kutatások eredményének fényében új értelmezésre szorul.⁵⁹

A szerződés szövege:⁶⁰

174 r⁶¹

Ἔτους Ἐ[Κ]Του Καὶ Τριακοστοῦ [Τῆς] Καίσαρος Κρατήσεως
 Θεοῦ Υἱ[Ο]Ν Μηνὸς Ὑπερβελεται[Ου] Ἐνάτει Καὶ Εἰκάτει, Μεσορῆ
 Ἐνάτει Καὶ Εἰκάτει, Ἐν Τῇ Σοκνοπαίου Νήσου Τῆς Ἡρα
 Κλειδίου Μερίδος Τοῦ Ἀρσι[Νο]Εἴτου Νομοῦ
 5 Vac. ?

(Ἔτους) [Λ]ς Καίσα[Ρο]ς [Μ]εσο[Ρῆ] Κθ [. .]Α[.] . . . [. . .]

5

174 v

(2. kéz) Χαταβοῦτος Τεσήους

189r⁶²

τ[].... [- ca.12 - Σοκνοπαίου]

[Ν]ήσου

Σαταβούς Τεῆος Πέρσ[η]ς τῆς ἐ[πι]κονῆς

ὁμολοκῶ ἔχιν τὸ δά[ν]ηον παρὰ Μαρή[ο]ς⁶³

τοῦ Μεσουῆρις διὰ χειρ[ο]δὸς ἐκξ ο[ἴ]κου ἀργυρίου

5

ἐπισήμου κεφαλαί[ο]υ νομίσμ[α]τος δρα-

⁵⁹ A papirusz értelmezésénél Claytor olvasatát fogadtam el. Lásd *W. G. Claytor: BGU I 174 + 189: An Early Roman Contract from Soknopaiou Nesos. Arch. Pap. 63/2 (2017) 273 skk.*, továbbá <http://papyri.info/ddbdp/bgu;1;174>; <http://papyri.info/ddbdp/bgu;1;189>. A papiruszon fennmaradt szerződés értelmezéshez szükséges és itt közölt fotó a Berliner Papyrusdatenbank oldaláról érhető el (<http://ww2.smb.museum/berl-pap>, megtekintve: 2019.10.08).

⁶⁰ A papirusz kritikai kiadását Claytor olvasatában fogadtam el, de javítottam a BGU eredeti kiadása alapján a BGU I 189 első olvasható sorát. Valamennyi koiné nyelvi jelenséghez, olvasati problémához részletesen lásd *Claytor: i. m. (59. jegyz.) 273 skk.*

⁶¹ Az *apparatus criticus* BGU I 174-hez: r.2. l. υιοῦ | r.2. l. Ὑπερβερεταίου | r.2. l. εἰκάδι, i.e. ἐνάτη, BL 1.23: ἐνάτου καὶ εἰκοστοῦ prev. ed. | r.5. BGU 1 p. 357: [. . .] [. . .] prev. ed. | v.1. BGU 2 p. 354: prev. ed.

⁶² BGU I 189-hez: r.3. BGU 2 p. 354: Περσηῆς prev. ed. | r.3. l. ἐ[πι]γονῆς | r.4. l. ὁμολοκῶ | r.4. l. ἔχειν | r.4. l. δά[ν]ειον | r.5. l. ἐξ | r.8. l. δραχμῆς | r.8. l. μιᾶς | r.8. l. τρωβό[λο]υ | r.8. BGU 2 p. 354: τῆς μνᾶς prev. ed. | r.8. corr. ex τω | r.9. corr. ex εραστον | r.9. l. ἀποδώσω, corr. ex απονοσω | r.9. corr. ex μηνια | r.10. l. εισιόντος | r.10-11. l. τριακοστοῦ | r.12. l. προγέγρα<π>ται, BGU 2 p. 354: προγέγραπται prev. ed.

⁶³ A kiegészítéshez lásd *Claytor: i. m. (59. jegyz.) 275 sk.*

χμὰς ἑβδομήκοντα δύο τόκου ὡς ἐκ
 δραχμῆ μία τριοβού[λο]υ τῆ μὲν τὸν μῆ-
 να ἕκαστον, ἃς καὶ ἀποδόσω ἐν μηνὶ
 Μέχρι τοῦ ἰσιόντος ἑβδόμου [καὶ] τρια- 10
 κωστοῦ ἔτους Καίσαρος καὶ ποιήσω, καθό-
 τι προγέγρα<π>ται. ἔγραψεν ὑπὲρ αὐτοῦ
 Πανεφρύμις Στοθήτιος διὰ τὸ μ[ῆ] εἰδέ-
 [να]ι αὐτὸν γράμ<μ>ατα.
 (ἔτους) λ' Καί[σα]ρος [[επαμ[η][να]]] Μεσορῆ κδ 15

189v

1 démotikus sor

2 vac.?

[Δάνειο(?)]ν ἀργυρίου (δραχμῶν) ξβ καὶ πρᾶσις ὄνου
 παρὰ Μαρή[ο]ς Μεσοῦηρις.

A papirusz szövegének fordítása a következő:

174

(a szerződés „nyilvántartási fedlapja”): A császárnak, a megistenült fiának uralkodása
 36. évében, Hyperberetaios havában 29-én, Mesoré 29-én, az Arsinoité nomosbeli Hé-
 racleidés kerületbeli Soknopiai Nésosban,

5 üres

(nyilvántartásba vették:) a császár (uralkodásának) 36. évében, Mesoré 29-én...

(2. kéz) Khatabous, Tesés fiának (példánya)

189

 (a szerződés főszövege:) ...Soknopiai Nésos (hivatalában). Ἐν, Satabous, Tesés fia, per-
 zsa katona leszármazottja, elismerem, hogy Mesouérisszel szemben kölcsönnel tarto-
 zom, a házon kívül (ti. nyilvánosan) kézből kézbe (leszámolt), jellel ellátott ezüstérme
 formájában 72 drachma tőkeösszeggel, és minden egyes drachma után 3 obolos kamat-
 tal minánként havonta, amelyet meg is fogok fizetni Mecheir hónapban a császár (ti.
 Augustus uralkodásának) következő, 37. évében és (ezt) meg fogom tenni miként az elő
 van írva.

Írta helyette Panephrymis Stothétis fia, mivel ő nem ismeri a betűket.

Kelt: a császár uralkodásának 37. évében, Mesoré havának 24. napján.

1 (demotikus sor) kölcsönokirat Tesés fia Satabous kezéből

2 [üresen hagyott?]

(görög sor) 62⁶⁴ ezüstdrachma kölcsön és számár vétele Marés fia Mesouéristől // Maréstől Mesouéris fiától.

A Kr. u. 7-ben keltezett okirat értelmezése problematikus.⁶⁵ A fenti képeken jól látható módon a szerződést eredetileg két különböző okiratként vették fel a BGU I kötetébe, és egészen Claytor 2017-es értelmezéséig nem kötötték össze a két dokumentumot. A papirusz összehajtogatás miatt sérült meg, és ennek köszönhető, hogy felső harmada, amely a szerződés hivatalba vételének megszokott protokollját tartalmazza, különvált az alsó részétől, amely egy kölcsönszerződés főszövegét tartalmazza.⁶⁶ Claytor vette észre, hogy a két dokumentum nagy valószínűséggel összetartozik, amit mind a datálás, mind a helynév, mind a felek személye megerősíthet.⁶⁷ Ugyanakkor a szakirodalomban a BGU I 189-et Claytor interpretációját megelőzően csak önmagában elemezték, és épen ezért a szerződés minősítése is ehhez igazodott.

A régebbi értelmezés szerint az okirat eleje egy szubjektív szövegezésű ún. *ὁμολογία*, a hátlapján fennmaradt nyugta viszont már objektívebb szövegezést mutat. Pringsheim szerint az okirat egy átlagos kölcsönszerződés, amelyben az adós, Tesés fia Satabous, aki perzsa katona leszármazottja,⁶⁸ elismeri, hogy nyilvánosan átvette a pénzösszeget (*ὁμολοκῶ ἔχιν τὸ δά[ν]ηον παρὰ Μαρῆ[ο]ς / τοῦ Μεσοῦηρις διὰ γε[ρ]ῶς ἐκξ οἴκ]ου ἀργυρίου / ἐπισήμου κεφαλαίο[ν ν]ομίσμ[α]τος δρα/χμὰς ἐβδομήκοντα δύο*). Majd ezt követi a kölcsön visszafizetésére utaló rész, miszerint a tőkeösszeget kamatokkal együtt fogja visszafizetni (*τόκου ὡς ἐκ / δραχμὴ μία τριοβού[λο]ν τῆ μνᾶ τὸν μῆ/να ἕκαστον, ἄς καὶ ἀποδόσω...*). Eddig a pontig egy kölcsönokirat megszokott szövegével találkozunk, azonban a dokumentum hátoldalán található nyugtán egy demotikus sort és egy görögöt is olvashatunk, ahol a görög sorban a következők szerepelnek: okirat kölcsönről és számár adásvételéről (*Δάνειο(?)ν ἀργυρίου (δραχμῶν) ξβ καὶ πρᾶσις ὄνου παρὰ Μαρῆ[ο]*

⁶⁴ A kritikai kiadások nem jelzik, de a szerződés főszövege alapján 72 drachmára javítják a valószínűleg elírásból származó hibát.

⁶⁵ Claytor: i. m. (59. jegyz.) 274 jelzi, hogy a dokumentum a korábbi értelmezések alapján, amit a Θεοῦ υἱός stb. klazulák is megerősítenek, Augustus-kori, de semmiképpen sem későbbi Kr. u. 10-nél. Ehhez lásd *uő*: Rogue Notaries? Two Unusual Double Documents from the Late Ptolemaic Fayum. *The Journal of Juristic Papyrology* 44 (2014) 85 skk. Ez utóbbi tanulmányában a szerző az appendixben közli az ehhez hasonló dokumentumok listáját (így jelen dokumentum is megtalálható itt 10-es sorszámmal).

⁶⁶ Claytor: i. m. (59. jegyz.) 273 sk.

⁶⁷ Ennek bizonyításához és a papiruszok kommentárral ellátott új szövegkiadásához Claytor: i. m. (59. jegyz.) 273 skk.

⁶⁸ Több, a Fayum területén talált papirusz is alkalmazza a Πέρσ[η]ς τῆς ἐ[πι]κωνῆς megjelölést, amelyet azonban nem szó szerint kell érteni, hanem egy alacsonyabb társadalmi státuszhoz való tartozásra utal ezen dokumentumokban. Lásd például BGU I 183; 189; 190; 232; 252; 290; 339; 538; (valamennyi az Arsinoitéből). A Πέρσ[η]ς τῆς ἐπιγωνῆς kifejezéshez és annak jelentéséhez lásd *W. G. Claytor – N. Litinas – E. Nabney*: Labor Contracts from the Harthotes Archive. *Bulletin of the American Society of Papyrologists* 53 (2016) 96; *P. Sānger*: Die ptolemäische Organisationsform politeuma: Ein Herrschaftsinstrument zugunsten jüdischer und anderer hellenischer Gemeinschaften. Tübingen 2019. 92⁵⁴.

ς Μεσοῦηρις). Pringsheim szerint az a tény, hogy valaki megvett egy szamarat attól a személytől, akitől ezzel egyidőben pénz is kölcsönvett, csak úgy magyarázható, hogy a kölcsön nem más, mint a meghitelezett vételár.⁶⁹

Scheibelreiter Mitteisre hivatkozva rámutat arra, hogy a kölcsöntől semmi sem áll távolabb, mint a vételár megfizetésére utalás, amire ebben a dokumentumban az okirat hátoldalán láthatunk példát.⁷⁰ Ugyanis pénzkölcsön esetében pénzzel kellene a visszafizetést teljesíteni, de itt áruval való teljesítést találunk, ráadásul az áru ezúttal még-csak nem is helyettesíthető dolog (*praestatio generica*), hanem speciális szolgáltatásról (*praestatio specifica*) van szó.

Mindezek alapján itt nyilvánvalóan egy halasztott adásvételi konstrukcióval állunk szemben, ahogy arra többen is rámutatnak, tehát a kölcsön mögött egy vételi szerződés húzódik meg. Abban viszont eltérés mutatkozik a szakirodalomban, hogy a Kreditkaufot fiktív kölcsönként kezelik-e, vagy az adásvételt tekintik fiktívnek, és egy ún. ὠνή vagy πρῶσις ἐν πίστει-ről⁷¹ beszélnek. Előbbi kategóriába sorolható Pringsheim fentebb ismertetett nézete,⁷² utóbbiba a Mitteis véleményén alapuló Herrmann-féle nézet.⁷³

A Claytor-féle javítást követően azonban kétségessé vált ezen régebbi interpretáció. Jelen konstrukciót és szerződést a szakirodalomban legújabbban Alonso vizsgálta meg, aki figyelmes lett arra, hogy a szerződésben a szerződés *agoranomosi* hivatalban rögzített fedőlapja és a szerződés főszövege között egy üresen hagyott rész látható a papiruszon. Ez a rész olyan gyakorlatról árulkodik, amely a Fayum területéről, még pontosabban Soknopaiu Nesos település hivatalából⁷⁴ származó papiruszokon figyelhető meg.⁷⁵

Alonso alapvetően több típusba sorolja azon szerződéseket, ahol egy kölcsönszerződés mellett a kölcsön visszafizetésére a biztosíték kikötésére, zálog- vagy más erre a célra külön bevezetett szerződés helyett, a jogi formatakarékosság jegyében adásvételi

⁶⁹ Pringsheim: i. m. (10. jegyz.) 257

⁷⁰ Scheibelreiter: i. m. (10. jegyz.) 15.

⁷¹ Pringsheim szerint a πρῶσις csak a római korszakban válik általános szakterminussá a papiruszokon, felváltva a korábbi korszakra jellemző ὠνή megjelölést (lásd Pringsheim: i. m. (10. jegyz.) 124 sk.). Hasonlóképpen említ Pringsheim további dokumentumokat: BGU 464 (AD 132–133); *P. Oxy* 472, II, 22–29 (= M. Chr. 235) (AD 130); *P. Oxy*. 486, 7, 26 (= M. Chr. 59) (AD 131); *P. Oxy*. 980 descr. (AD III); *P. Lond.* II p. 172 No. 358, 9 (= M. Chr. 52) (AD 150).

⁷² Pringsheim: i. m. (10. jegyz.) 257. Hasonlóképpen Hanno Kühnert is egyértelműen vételár-hitelezést állapít meg (lásd H. Kühnert: *Zum Kreditgeschäft in den hellenistischen Papyri Ägyptens bis Diokletian*. Freiburg 1965. 26–27).

⁷³ Claytor: i. m. (59. jegyz.) 274 sk.; *J. Herrmann*: *Zur ὠνή ἐν πίστει des hellenistischen Rechts*. In: *Symposion 1985. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte* (Ringberg, 24–26. Juli 1985). Ed. G. Thür. Cologne – Vienna 1989. 320 sk; Rupprecht is ekként minősíti az ügyletet (lásd H.-A. Rupprecht: *Untersuchungen zum Darlehen im Recht der graeco-ägyptischen Papyri der Ptolemäerzeit*. München 1967. 127). Lásd még ehhez *Alonso*: i. m. (11. jegyz.) 159⁶³.

⁷⁴ Részletesen a településnév papiruszokon történő előfordulásához lásd *F. Mitthof*: *Ἐν τῇ Σοκνοπαίου Νήσου*. Zur Bezeichnung des Errichtungs- bzw. Registrierungsortes in den Notariatsurkunden aus Soknopaiu Nesos. ZPE 133 (2000) 193 skk.

⁷⁵ A problémához, a különböző szerződési megoldásokhoz, ezek típusaihoz részletesen lásd *Alonso*: i. m. (11. jegyz.) 121 skk. *passim*.

szerződést alkalmaznak.⁷⁶ Ezen megoldások egyike az a gyakorlat, amit a Soknopiai Nesos területén talált korai római kori, kétnyelvű dokumentumoknál lehet megfigyelni. Az ilyen dokumentumoknál külön szerkesztik az adásvételt (tipikusan démotikus egyiptomi nyelven)⁷⁷ és a kölcsönt (görög nyelven) anélkül, hogy a két dokumentum utalna egymásra, tehát ha a papiruszt kettéválasztaná valaki, akkor talán soha nem derülne ki, hogy összetartozó okiratokról és egyetlen jogügyletről volt eredetileg szó.⁷⁸ A két szerződés alatt egy görög nyelvű címke utal általában összefoglaló jelleggel a két ügylet tartalmára. Ez arra biztosít lehetőséget, hogy amennyiben az adós nem teljesít, vagy a dolgot követelheti a hitelező, vagy a kölcsön visszafizetését, amely rendszerint tartalmaz egy ún. végrehajtási, *πρᾶξις*-klauzulát.⁷⁹

A német szakirodalomban Hans-Julius Wolff, a hazai szakirodalomban Hamza Gábor hívja fel a figyelmet arra, hogy a *πρᾶξις*-klauzula gyakran a hiányzó keresetek pótlékaul szolgál, amelynek alapját törvényi rendelkezés vagy az ellenérdekű fél beleegyezése képezi.⁸⁰ Amennyiben egy szerződésbe a *πρᾶξις*-klauzulát beiktatják a felek, ezzel lehetővé válik a végrehajtás olyan esetekben is, amikor az adós magatartása nem minősül *βλάβη*-nek, tehát a peresíthetőségre nem lenne lehetőség. A klauzula esetén azonban az adósi felelősség olyan esetekben is megállapítható, amikor a törvényekre visszavezethető keresetek alapján nem biztosított a perlés. Hamza véleménye szerint tehát a *πρᾶξις*-klauzula révén mód kínálkozik bármilyen tartalmú megállapodás peresítésére.⁸¹

A gyakorlatban Alonso szerint előfordulnak olyan ügyletek, főleg a Fayum területén előkerült dokumentumok között, amelyeknél maga az okirat hiányos, ún. *ὑπάλλαγμα*

⁷⁶ Alonso: i. m. (73. jegyz.) 121 skk.

⁷⁷ Alonso részletesen példákkal utal arra, hogy az adásvételi szerződést feltételességre való utalás nélkül szerkesztették a gyakorlatban. Lásd Alonso: i. m. (73. jegyz.) 131.

⁷⁸ A fiktív kölcsönszerződések esetében általában egyazon dokumentumban kerül sor az adásvételre és kölcsönre utaló formula használatára, vagy pedig sajátosan vegyes szövegű dokumentumokkal találkozunk. Példaként említhető itt a legrégebbi, Ptolemaios-kori fiktív kölcsönszerződés, a *P. Cair. Zen.* 59001 (Kr. e. 273. Pitos [Memphis]): *ἐδάνεισεν Διονύσιος Ἀπολλωνίου Γαζαῖος τῶν περὶ Δεῖωνα Ἰσιδώροι / Θράκι τεσσαρακονταρούροι τῶν Λυκόφρονος / ἀργυρίου δραχμᾶς τριακοντατέσσαρας, τοῦτο / δ' ἔστιν ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ σίτου ...* (Kölcsönadott Apollónios fia a gázai Dionysios, a Deinón szolgálatában állók közül való, a 40 holddal bíró Lykophrón szolgálatában álló trák Isidórosnak 34 ezüstdrachmát, ami a királyi gabona árának felel meg...). Ugyancsak ilyen dokumentum a római korszakból a *P. Oxy.* X 1281 (Kr. u. 21. Oxyrhynchus): *[recto] Ἀρπαῆσις Πανρῦμιος λίνυφος δεδάνισμαι τὴν τεμῆν τῶν ἑκατὸν λίνων Σινυραιτικῶν σαμκαμικῶ[ν], τὰς τοῦ ἀργ(υρίου) (δραχμᾶς) τ κεφαλαίου, καὶ ἀποδώ[σω] καθότι πρόκειται, ἐφ' ᾧ κομίζομένον [τοῦ] Ἰωσήπου ταῦτα πρότερον δώσει λόγῳ[ν] τούτων ἵνα μὴ καίῃ τὰς ἑσταμ[ένα]ς ἀργ(υρίου) (δραχμᾶς)] πεντήκοντα (Ἐπ), Harpaéis Panrymis fia, takács tartozom 300 drachmával, ami megfelel 100 sinyraitikai (Sinaruból származó) lenruha értékének, és meg fogom adni, amint írva van, azzal a feltétellel, hogy Ioséphos, aki behajtja ezeket, előbb ígéretet ad ezekre, hogy kifizeti nekem a kikötött 50 ezüstdrachmát). Ez a szerződés is egy *συγγραφὴ δανείου*. Lásd *Scheibelreiter*: i. m. (10. jegyz.) 204 sk.*

⁷⁹ Alonso: i. m. (73. jegyz.) 131 sk.

⁸⁰ Hamza: i. m. (6. jegyz.) 133, továbbá *H.-J. Wolff*: Die Praxisklausel in Papyrusverträgen. Beiträge zur Rechtsgeschichte Altgriechenlands und des hellenistisch-römischen Ägypten. Weimar 1961. 102 skk.; *Wolff*: i. m. (41. jegyz.) 35 skk.; *Wolff*: i. m. (57. jegyz.), 145 skk. és 155 skk.

⁸¹ Hamza: i. m. (6. jegyz.) 133.

szerződés.⁸² Egy ilyen, hiányos módon megszerkesztett adásvétel a következőképp működhetett: (1) amíg a kölcsön le nem jár, valamennyi másolat a *grapheion* hivatalában marad kitöltetlenül; (2) ha a kölcsönt visszafizetik, akkor nincs már szűkség a dokumentumok kiegészítésére; (3) ha szerződészegésre kerülne sor, akkor az adós közreműködése nélkül is kiegészíthető megfelelően a dokumentum, hiszen az adós már aláírta; és végül (4) lejárát előtt az adós is védve van, hiszen a hitelező nem fér hozzá a másolatokhoz, így nem tudja az adásvételt külön, önálló szerződésként érvényesíteni: tehát a dokumentumok befejezetlensége mindkét felet védi.⁸³

Az Alonso által bemutatott kétnyelvű feltételes adásvétel (*ὕπαλλαγμα*) megoldása tehát magyarázatot kínálna a BGU I 189 sajátosságaira. Ugyanakkor a peresíthetőség szempontjából mégsem ad megnyugtató választ. Általában a görög jog szerződéseinél a peresíthetőséget a jelen tanulmány elején is ismertetett probléma miatt a felek bizonyos klauzulák szerződésbe történő felvételével oldották meg, nevezetesen az ún. *πρᾶξις*-klauzula és gyakran ehhez kapcsolódóan a *κυρία*-klauzula⁸⁴ alkalmazásával. Jelen dokumentumban azonban egyik klauzulával sem találkozunk. Hamza hangsúlyozza, hogy a szerződési gyakorlatban éppen a *πρᾶξις*-klauzula révén kínálkozott mód bármilyen tartalmú megállapodás peresítésére.⁸⁵ Ennek különös jelentősége van éppen az atipikus szerződések esetében, mint amilyen akár egy fiktív kölcsönszerződés, akár az Alonso által a fentiekben ismertetett *ὕπαλλαγμα* típusú ügylet.

Összegezve a fentieket, ami a BGU I 174 + 189 alatt felvett szerződést illeti, alapvetően a Claytor-féle olvasat egészen új értelmezési lehetőséget nyitott a régebbi fiktív kölcsön vagy fiktív adásvétel értelmezés helyett. Ezzel kapcsolatban az újabb szakirodalom gyakran ki is mutatja, hogy a Pringsheim-féle teória meghaladottá vált egyes esetekben, annál is inkább, mivel a *συγγραφὴ δανείου*, valamint az *ὠνή / πρᾶσις ἐν πίστει* elnevezések sem forrásszerűek, hanem a Pringsheim által bevezetett terminológia részei. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy valamennyi általa, majd Scheibelreiter által vizsgált dokumentum esetében változik az interpretáció, de azt igen, hogy valamennyi ilyen használt adásvételi konstrukció esetén indokolt a régebbi szakirodalom felülvizsgálata az újabb jogi papirologiai kutatási eredmények tükrében. Az itt tárgyalt okirat jó példával szolgál arra, hogy a fiktív kölcsön, illetve fiktív adásvételi szerződések gyakorlata átgondolásra szorul, és adott esetben a korábban ekként minősített dokumentumok esetében új interpretációra van szükség.

⁸² Alonso: i. m. (73. jegyz.) 132.

⁸³ Alonso: i. m. (73. jegyz.) 133 sk. és 136 skk.

⁸⁴ Hasonlóképpen szükséges volt a *ἡ δὲ / συγγραφὴ ἤδη κυρία ἔστω* klauzula (ún. *κυρία*-klauzula) felvétele, amely az okiratban foglaltakat abszolút bizonyító erővel ruházta fel, kizárva az ellenbizonyítás lehetőségét. Miként arra Hamza: i. m. (5. jegyz.) 133 felhívja a figyelmet, már attikai szónokoknál (így Démostenésnél vagy Hyperidésnél) is találkozunk vele. Vö. Dém. 56, 2 (*ὕμιν, ὃ ἄνδρες δικασταί, καὶ τοῖς νόμοις τοῖς ὑμετέροις, οἱ κελεύουσιν, ὅσα ἂν τις ἐκὼν ἕτερος ἐτέρῳ ὁμολογήσῃ, κύρια εἶναι*); Hyper. Ath. 13 (*ἐρεῖ δὲ πρὸς ὑμᾶς αὐτικά μάλᾳ Ἀθηνογένης ὡς ὁ νόμος λέγει, ὅσα ἂν ἕτερος ἐτέρῳ ὁμολογήσῃ κύρια εἶναι. τὰ γε δίκαια, ὃ βέλτιστε: τὰ δὲ μὴ τοῦναντίον ἀπαγορεύει μὴ κύρια εἶναι*).

⁸⁵ Hamza: i. m. (6. jegyz.) 133 és kül. 181.

SUMMARY

In the Egyptian-Greek legal practice the „fictitious loan agreements” are known as specific constructions of deferred purchase contracts of the ancient legal practice. While Roman law is well known from its consensual contracts, such as the sale contract (*emptio venditio*), furthermore it acknowledged constructions of sale contracts with deferred payment as valid sale contract, Greek law always adhered to the prompt sale and besides this, only additional solutions were applied. One of these solutions was the so-called „fictitious loan agreements” (συγγραφή δανείου), where – as Fritz Pringsheim emphasized – if the seller provided the purchase price and „disguised” the sale as a loan, he had no claim on the basis of the sale, but could only sue on the basis of the loan. There remained several documents of this kind, but in light of recent papyrological researches, new evidences suggest a revision on how we classify these documents.

Keywords: *fides*, πίστις, „*civilis*” *causa*, fictitious loan agreements, ὑπάλλαγμα

Nemes Szilvia

ELTE ÁJK Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék

ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Állam- és Jogtudományi Doktori Program

1053 Egyetem tér 1–3.

szilvia.nemes@ajk.elte.hu

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)